

İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Halit EV*

ÖZET

Bu makalede, ilköğretim okullarında 2007 yılından bu yana uygulanmakta olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin programı ele alınmıştır. Kapsamı bakımından değerlendirilmeye çalışılan bu program bir öncekiyle kuramsal açıdan karşılaştırılmıştır. Programların bileşenleri karşılaştırılırken ve incelenirken yapılandırmacılık yaklaşımı dikkate alınmıştır.

Anahtar Kavramlar: yapılandırmacı öğrenme, öğrenci merkezlilik, program, amaç, değerlendirme, din kültürü ve ahlak bilgisi.

AN EVALUATION ABOUT CURRICULUM OF RELIGIOUS CULTURE AND
ETHICS IN ELEMENTARY SCHOOL

ABSTRACT

In this article, the curriculum of religious culture and ethics in elementary schools, which is being carried out since 2007, has been observed. The curriculum's scope has been evaluated and also compared with the previous one. While comparing and analyzing the components of the curriculum, constructivism also has been under consideration.

Key words: constructivist learning, learner based teaching, curriculum, aim, evaluation, religious culture and ethics.

PROBLEM

Din ile ilgili herhangi bir dersin okul programlarına nasıl dâhil edileceği meselesi, yaşadıkları tarihî tecrübeler ve sahip oldukları farklı şartlara bağlı olarak ülkelere göre farklılık göstermektedir. UNESCO tarafından 2003'te yayımlanan bilgilere göre araştırma yapılan 142 ülkenin 73'ünde böyle bir ders, okulun ilk dokuz yılı süresince öğrencilerin karşısına en az bir kere zorunlu ders olarak gelmektedir. Fakat bununla birlikte Avrupa ülkelerindeki uygulamaların önemli bazı ortak özellikler gösterdiği de belirtilmelidir. Zorunlu, seçmeli veya isteğe bağlı olarak birçok ülkede okul programlarında yer alan bu ders meselâ,

---

* Doç.Dr., DEÜ İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Avusturya, Kıbrıs Rum Kesimi, Yunanistan ve İrlanda'da inanca dayalı olarak ve “din eğitimi” şeklinde zorunlu; Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Slovakya'da seçmeli olarak yapılmaktadır. Danimarka, İngiltere ve İsveç'te ise “dinler hakkında eğitim” şeklinde ve zorunludur. Arnavutluk, Fransa, Karadağ ve Makedonya'da ise devlet okullarında din dersi olmayıp, “dinler hakkında eğitim” şeklinde başka dersler içinde verilmektedir.¹ Okul programlarında dinle ilgili bir dersin yer aldığı söz konusu ülkelerin tamamına yakınının nüfusu ağırlıklı olarak Müslümanlardan ve Hıristiyanlardan oluşmaktadır. Okullarında böyle bir derse yer vermeyen ülkelerin konuyla ilgili okul dışında bir takım düzenlemelerin yapılmasına imkân sağladıkları düşünülecek olursa uluslararası düzeyde, kapsayıcı olmaya özen gösterilmesi koşuluyla okullarda din eğitimi ve öğretimine yönelik bir dersin bulunması yönünde olumlu bir eğilimin olduğu söylenebilir.²

Diğer taraftan ülkelerin okul programlarında dinle ilgili bir ders bulunuyor olsa da aynı zamanda bir ülkede yaşayan insanlar arasında inançlar, değerler ve yaşama şekilleri farklılaşmakta ve giderek çoğulculuğun arttığı gözlemlenmektedir. Bu yeni durum, farklılık ve çeşitlilik içinde din eğitimi ve öğretimi konusunda hangi politikaların nasıl etkili bir şekilde gerçekleştirilebileceği, bunların okul programlarına nasıl yansıtılabileceği gibi soruları beraberinde getirmektedir. Konuyla ilgili tartışmalarda daha çok insan haklarının yorumlanmasına, devletin rolünün belirlenmesine, resmî ve özel öğretim kurumlarına ve dinî kuruluşlara odaklanıldığı söylenebilir. Yapılan tartışmaların özellikle uluslar arası sözleşmeler ve hukukî kararlarla yakından ilgisinin olduğu görülmektedir.³ Bunun sonucu olarak birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de din ve eğitim tartışmaları kapsamında insan haklarının, uluslar arası ve ulusal mahkemelerin kararlarıyla ulusal mevzuatın yorumuna uygun düşecek eğitim politikaları ve sınıf içinde bunun başarılmasına yönelik olarak çeşitli öğrenme etkinlikleri belirlenmeye çalışılmaktadır.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi (DKAB) dersi programının geliştirilmesine yönelik olarak yapılan çalışmalar bu konuda iyi bir örnek oluşturmaktadır. Çünkü zorunlu olarak okutulmaya başlandığı 1982 yılından bu yana ilk defa köklü bir şekilde 2000 yılında geliştirilen bu dersin programı, diğer derslerin programlarının yenilenmesine paralel olarak 2005 yılında ortaöğretim

¹ Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi (ERG) Raporu, *Türkiye’de Din ve Eğitim: Değişim İhtiyacı*, İstanbul 2005, s. 5; Diğer ülkelerdeki din dersi uygulamaları için ayrıca bakınız: M. Zeki Aydın, “Okulda Din Dersi Tartışmaları (Türkiye’de Din Dersinin Tarihi, Teorik Yapısı, Bazı Ülkelerle Karşılaştırması)”, *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/2-2007, ss. 7-51.

² Recep Kaymakcan, “Yeni Anayasa Taslağı Üzerine Değerlendirmeler: Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Zorunlu Olarak Kalmalı”, *DEM Dergi*, Yıl 1, Sayı 2, İstanbul 2007, s. 55.

³ ERG, *age*, s. 5.

DKAB dersi programının geliştirilmesinden sonra tekrar ele alınmış ve geliştirilerek 2007 yılında uygulamaya konulmuştur. Hem ortaöğretim hem de ilköğretimde yapılan çalışmaların yukarıda sözü edilen tartışma ve yönlendirmelerle eğitim ve öğrenme alanındaki gelişmelerle yakından ilgisi bulunmaktadır.

Hatırlanacağı üzere alevi bir vatandaşımız, çocuğunun dersten muaf olması isteğiyle 2001 yılında, öncelikle iç hukuk yolunu kullanmış, buradan kendi lehinde bir karar çıkmayınca 2004 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuruda bulunmuştur. Bu mahkemenin 9 Ekim 2007'de açıkladığı kararı ile tekrar bir tartışma ortamı doğmuştur. Mahkeme önce ilköğretim DKAB ders programı ve kitaplarını eleştirel, objektif ve çoğulcu olup olmadığı bakımından ele almıştır. Mahkemenin kararına göre bu derste diğer din ve felsefelerden daha çok İslâm bilgisine, genel kültürün de ötesinde İslâm inanç ve ibadetlerine ayrıntılı olarak yer verilmekte, öğrencilerin bazı sureleri ezberlemeleri istenmektedir. Alevilere özgü inanç ve ritüellerin öğretilmediği belirtilerek anne ve babaların çocuklarını kendi dinî ve felsefî inancına göre yetiştirme hakkını düzenleyen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Ek protokol 2. Maddesinin ihlal edildiği sonucuna ulaşılmaktadır.⁴

Danıştay 8. Dairesinin, ilköğretimde okuyan çocuklarının zorunlu DKAB dersinden muaf olması için iki velinin farklı tarihlerde açtıkları davalar nedeniyle daha öncekinin aksi yönde verdiği 3 Mart 2008 tarihli kararı konuyla ilgili bir diğer örnektir. Bu kararda mahkeme, dersin Anayasa'nın 24. Maddesinde zorunlu olduğunun belirtilmesi, ilk ve ortaöğretim kurumlarında verilen öğretimin adının din kültürü ve ahlâk bilgisi olmasına rağmen, içerik olarak din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretimi olarak kabul edilemeyeceği ve bu içerikle zorunlu tutulmasında hukuka uyarlık bulunmadığını belirtmektedir.⁵

İlgili dairenin bu kararı muhtemelen 2000 yılında uygulamaya konulan program incelenerek alınmış bir karardır. Çünkü yeni olan mevcut programın uygulanmaya başlanması 2007-2008 öğretim yılından itibaren olmuştur. Hukukî süreç başlamadan önce, 2000 yılında ilköğretim DKAB dersiyle ilgili program geliştirme çalışmalarına başlanmış ve önemli bazı adımlar atılmış olmasına rağmen Danıştay'ın 8. Dairesinin son kararına bakılacak olursa gerçekleştirilenler henüz istenilen seviyede değildir. Fakat 2007 yılında yapılan değişiklikler içerikle ilgili belirtilen eksiklikleri giderme konusunda önemli bir adım sayılmalıdır. Aslında mevcut programa, temel aldığı yaklaşım, öğrenme

⁴ Recep Kaymakcan, "AİHM Din Dersi Kararı Nasıl Anlaşılmalı?" *DEM Dergi*, Yıl 1, Sayı 2, İstanbul 2007, s. 60-61.

⁵ Recep Kaymakcan, "Danıştay Din Dersi Konusunda Niçin Görüş Değiştirdi?" *Zaman Online*, 06.03.2008.

anlayışı, konuları ele alış tarzı vb. hususlarda kaynaklık etmiş olan bir önceki programla ilgili önemli bir iki konuyu kısaca hatırlatmakta fayda bulunmaktadır. Çünkü bunlar yaşanan süreci ve gelinen noktayı görmek bakımından önemlidir.

2000 yılında uygulamaya konulan söz konusu program, genel olarak din eğitimi, özel olarak da DKAB dersleri ile ilgili yeni arayış ve yönelişlerin uygulamaya geçirilmesinde atılan ilk adımlardan biri olarak kabul edilmelidir. Çünkü ilk defa bu programla klasik, ilmihalci, dinin belli bir bakış açısıyla yorumlanmasını esas alarak bunun sorgulanmadan kabulünü isteyen, bir başka deyişle her ne kadar mezhepler üstü olarak nitelendirilse de belli bir inancın benimsetilmesinin öngörüldüğü bir yaklaşımdan çağdaş eğitimsel özelliklerin vurgulandığı bir anlayışa geçilmeye çalışılmıştır. Artık programın temel aldığı ilkelerin başında, eğitimsel süreçlerde aktif olarak yer alan, kazandığı yeterlikleri yaşamına aktarabilen, bilimsel verileri dikkate alan, öğrenmeyi öğrenme yeterliği kazanmış ve yaşam boyu öğrenmeyi alışkanlık haline getirmiş, araştıran, soran, sorgulayan, demokrasiyi özümsemiş, hoşgörülü bireylerin yetiştirilmesi hedeflenir olmuştur. DKAB dersi bu tür yetenek ve becerilerin geliştiği bir ders olarak düşünülür hâle getirilmeye çalışılmaktadır. Diğer taraftan dinin, insan hayatına anlam kazandırabileceği, insanca yaşamasına yardımcı olabileceği, birlikte yaşamak için gerekli olan temel iletişim kodlarını içinde barındırdığı, Allah-insan ilişkilerini düzenleyen bir olgu olduğu vb. ilkelerin esas alındığının belirtilmesi daha çok eğitim ve din bilimleri ile ilgili bir bakış açısının dikkate alındığını göstermektedir. Ayrıca DKAB derslerinin programlarının geliştirilmesi, ders kitaplarının yazılması, öğrenme durumlarının oluşturulması ve gerçekleştirilmesiyle ilgili hususlarda belirlenen ilkelerde dersin özellikle işlevselliğinin, toplumda bir ihtiyaca cevap vermesinin beklenmesi, kullanılması istenen yöntemler bakımından da önemli yenilikler içermektedir.⁶ Kısaca dinden öğrenme olarak adlandırılacak olan bu yaklaşım tarzı ve kullanılan yöntemlerin ne tür ürünlerin ortaya çıkmasına katkı sağlaması gerektiği ile ilgili ifade edilen yeterlik ve beceriler, o günkü şartlar bakımından oldukça ileri adımlar olarak değerlendirilmelidir. Çünkü öne çıkarılan bu hususların önemli bir kısmının üzerinde eğer o günlerde daha etraflıca durulabilmiş ve anlamı tam olarak kavranabilmiş olsaydı, belki de yıllar öncesinden yapılandırıcı öğrenme yaklaşımının din eğitimi ve öğretimi alanında tartışılmaya başlanması ve önemli mesafeler alınması söz konusu olabilirdi.

Bu çalışmada, söz konusu kararlar ile eğitim ve öğrenme alanındaki gelişmeler dikkate alınarak ilköğretim DKAB dersi programı değerlendirmeye çalışılacaktır. Herhangi bir programla ilgili değerlendirmeler genellikle öğrenciler, öğretmenler, veliler, uzmanlar vb. birçok farklı kaynaktan elde edilen verilerden yararlanılarak yapılabildiği gibi, bir takım ölçütler kullanılarak

⁶ MEB Tebliğler Dergisi, Sayı: 2517, Ekim 2000, s. 913-914.

program, kapsamı bakımından ele alınmak suretiyle de yapılabilir. Bu çalışmada dersin MEB tarafından yayımlanan programı bir doküman olarak incelenecek, değerlendirme için öncelikle bir önceki program ölçüt alınacak ve karşılaştırmalar yapılacak, zaman zaman da ortaöğretim programıyla ilişkilendirilecektir. Yapılandırmacı öğrenme kuramı bakımından da incelenecek olan program, aynı zamanda kendi içinde amaçları, kazanımları, içeriği vb. bileşenleri bakımından da gözden geçirilecektir.⁷

1. İlköğretim DKAB Dersi Öğretim Programının Genel Görünüşü

İlköğretimde şu anda uygulamada olan DKAB dersi öğretim programı, Din Öğretimi Genel Müdürlüğünün 21.06.2006 tarih ve 1830 sayılı teklif yazısı üzerine Talim Terbiye Kurulunun 28.12.2006 tarih ve 410 sayılı kararı ile 2007–2008 öğretim yılından itibaren uygulanmak üzere kabul edilmiştir.

Dersin program kılavuz kitabı bir öncekine kıyasla oldukça geniş ve öğretmenlere yol gösterici bir takım bilgileri ihtiva edecek şekilde hazırlanmıştır. Öncelikle nasıl bir din öğretimi olması gerektiği, din öğretiminin nasıl temellendirilebileceği gibi hususların ele alındığı uzunca bir girişten sonra

⁷ İlk ve ortaöğretimdeki DKAB dersi programlarının Cumhuriyet döneminde nasıl bir gelişme seyri gösterdiği ve söz konusu programların değerlendirmeleriyle ilgili daha geniş bilgi için bakılabilecek çalışmalardan bazıları:

Recai Doğan, “1980’e Kadar Türkiye’de Din Öğretimi Program Anlayışları”, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışlar (Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, 28-30 Mart 2001 İstanbul)*, ME Basımevi, Ankara 2003; Beyza Bilgin, “1980 Sonrası Türkiye’de Din Öğretimi Program Anlayışları”, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışlar (Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, 28-30 Mart 2001 İstanbul)*, ME Basımevi, Ankara 2003; Cemal Tosun, “2000’li Yıllarda Türkiye’de Din Öğretimi: Bugünden Geleceğe”, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışlar (Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, 28-30 Mart 2001 İstanbul)*, ME Basımevi, Ankara 2003; Hamit Er, “İlköğretim Okullarında “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” Dersleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2002, Sayı: 9, İstanbul; Nurullah Altaş, “Türkiye’de Zorunlu Din Öğretimini Yapılandıran Süreç, Hedefler ve Yeni Yöntem Arayışları (1980-2001)”, *Din Araştırmaları*, Cilt 4, Sayı: 12, Ocak-Nisan 2002, Ankara 2002; Recep Kaymakcan, “Yeni Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretim Programı İnceleme ve Değerlendirme Raporu”, *Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi (ERG)*, İstanbul 2007; Recep Kaymakcan, Türkiye’de Din Eğitiminde Çoğulculuk ve Yapılandırmacılık: Yeni Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Programı Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 7 (1) Ocak 2007; Emin Çelebi, “Küreselleşme Ekseninde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programının Din Felsefesi Açısından Analizi”, *Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi: Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu (Bildiriler ve Tartışmalar 6-8 Mart 2009 Ankara)*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları: Ankara 2010; Zübeyir Bulut, “Yeni Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretim Programının Kuramsal Temelleri ve Program İçeriğinin Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi: Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu (Bildiriler ve Tartışmalar 6-8 Mart 2009 Ankara)*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları: 44, Ankara 2010.

program amaçlar, kazanımlar, etkinlikler, temel beceriler, değerler, kavramlar, öğrenme alanları ve bunların hangi ünitelerden oluşturulduğu, dersle ilgili ara disiplinler üzerinde durulmuştur. Programın felsefesi ve yapısıyla ilgili bu temel bilgilerden sonra sınıflara göre öğrenme alanları, üniteler ve içerikleri verilmiş, bu yapılırken aynı zamanda öğretmenleri yönlendirici bir takım açıklamalarda bulunulmuş ve sınıflara göre yapılabilecek bazı etkinliklerden örnekler sunulmuştur. Son olarak da öğretmen bilgi notları başlığı altında ve eski programa göre oldukça yeni sayılabilecek; değer öğretiminde kullanılabilecek bir takım yaklaşımlar, kavram öğretimi ve kavram haritaları, din dili çalışmaları, din öğretiminde ayet ve hadislerle çalışma yöntemleri ve ölçme ve değerlendirme üzerinde durularak öğretmenlere yol gösterilmeye çalışılmıştır.⁸

Önceki programın tanıtım kısmıyla karşılaştırıldığında son kılavuzun ortaöğretimdekine benzer şekilde oldukça detay bilgiler içerdiği ve istenildiğinde öğretmenlerin oldukça işine yarayabileceği söylenebilir.

2. Temel Alınan Yaklaşım

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersi programının hazırlanmasında insanlar, toplumlar ve milletler arası ilişkilerin olumlu yönde geliştirilmesi ihtiyacı önemli hareket noktası olmuştur. Bunun gerçekleşmesi için de dinin doğru anlaşılması ve yorumlanmasına katkıda bulunulması, toplumumuzda yaşayan bir din olması nedeniyle İslâm dininin tanıtımı, öğretilmesi ve diğer dinler hakkında genel bilgilerin verilmesi anlayışı benimsenmiştir. Sağlıklı bir din ve ahlak öğretimiyle öğrencilerin, Millî Eğitimin Genel Amaçlarında yer alan millî, ahlâkî, insanî ve kültürel değerleri benimsemeleri; beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı bir şekilde gelişmeleri ve kültürel yabancılaşmanın önlenmesi hedeflenmiştir.⁹ Bu doğrultuda din ve ahlak hakkında doğru bilişsel, duyuşsal ve psikomotor öğrenmeler yoluyla öğrencilerin bireysel, toplumsal, kültürel, evrensel ve ahlâkî açıdan bazı davranışları kazanmaları ilköğretim DKAB dersi programın genel amaçlarını oluşturmuştur.¹⁰

Programın söz konusu bu genel amaçlar çerçevesinde, farklı aile ortamları ve kültürel kaynaklardan gelen öğrencilerin, ülkemizde yaşayan dinin mezhepler üstü bir yaklaşımla öğretimi sayesinde belirtilen kazanımları elde etmeleri beklenmektedir. Böylece ders, bir taraftan kültürümüzün İslâm dinine ait geleneklerini öğretirken diğer taraftan öğrencileri diğer insanlar, kültürler ve

⁸ *İlköğretim DKAB Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, T.C. MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, ME Basımevi, Ankara 2006.

⁹ *İlköğretim DKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, s. 9-10.

¹⁰ *İlköğretim DKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, s. 11-12.

dinlerle birlikte yaşamaya teşvik edecektir. Çünkü çoğulculuğu reddetmek ya da görmezden gelmekle yeni nesilleri geleceğin dünyasına hazırlamak mümkün olmaz. Gerek kendi toplumumuz, gerekse dışımızdaki dünyada yaşayan dinî ve kültürel grupların söylemini oluşturan değer, inanç ve uygulamalardan genç insanların izole edilmemesi gerekir.¹¹ Aslında inanca dayalı olmayan, mezhepler arası, dinler arası vb. birçok yaklaşımın yanı sıra bir inanca dayalı olarak yürütülen din derslerinde de öğrencilere başkaları ile samimi ilişkiler kurmayı ve onlara gönüllerini açmayı, birlikte yaşamayı öğreten bir çerçeve sunmak mümkündür.¹² Alman Protestan Kilisesinin bir yayınında da ifade edildiği gibi, bu tür bir din dersinin hem bilgilendirici, hem de yönlendirici özelliği bulunmalı, farklı dinler ve dünya görüşleri ile ilgili bilgi ve malumatın aktarılması ise okulun temel görevi sayılmalıdır. Bu yüzden din dersinde bilimsel doğallık nihai hedef olmamalı, öğretmenler, dinî sebeplerden olduğu kadar pedagojik sebeplerden dolayı da doktrine etme anlamına gelmeyen, fakat kendi inançlarının görülebildiği bir görev anlayışına sahip olabilmelidirler.¹³

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin, bazı konuları öğrenmeyi sağlamakla birlikte, bilgiye ulaşma, bilgiyi ve akli kullanma kabiliyetini geliştiren bir süreç olarak işler hâle gelmesi oldukça önemlidir. Bilgi verirken bir taraftan öğrencinin toplumda yaygın olan zihniyetler üzerinde düşünerek bilinçlenmesinin sağlanması da gerekir; çünkü bu sayede onlar körü körüne uygulayıcılar olmaktan kurtulacaklar, bilgiyi hangi amaçla, kim için ve nasıl bir dünyada kullanabileceklerini de sorgulayacak bir şekilde yetişmiş olacaklardır. Bu da onların inançları ve hayatları konusunda hür bir şekilde tercih yapmalarını ve istismardan kurtulmalarını sağlayacaktır.¹⁴

Jackson'ın da belirttiği gibi eleştiri unsuru, aynı zamanda din öğretimine katılan herkes için hakikat ve anlam sorunlarının önünü açabilir. Din dersine katılan gençler zaten dinî ya da dinî olmayan bir arka plana sahiptirler ve kendi bilgi, tecrübe ve sorularını, gözlemlerini ve kendi eleştirel bakışlarını da sınıfa getirirler. Ona göre bu, süper marketteki raflardan bir şey alır gibi, öğrencilere din seçenekleri sunan bir din dersinden son derece farklı bir şeydir. İçinde yaşanan hayatı ve kültürü de eleştirebilmeyi içeren bu tür bir süreçte zihnî ve

¹¹ Robert Jackson, *Din Eğitimi: Yorumlayıcı Bir Yaklaşım*, Çeviri: Üzeyir Ok ve M. Ali Özkan, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2005, s. 191.

¹² Friedrich Schweitzer, *Die Suche nach eigenem Glauben (Einführung in die Religionspädagogik des Jugendalters)*, Chr. Kaiser, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 1996, s.175.

¹³ Kirchenamt der Evangelischen Kirche in Deutschland, *Religion in der Grundschule, Eine Stellungnahme des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland*, Hannover 2000, s. 2.

¹⁴ Mualla Selçuk, "Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri", *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, ME Basımevi, İstanbul 2000, s. 13.

ahlâkî yönden yetişerek kişinin bir anlamda kendi benliğinden çıkması mümkün olabilir. Bu sayede insan yepyeni birisi hâline gelebilir.¹⁵

Jackson'ın bahsettiği bu tür bir din öğretimi anlayışı daha çok, Grimmitt'in din öğretiminin temel türlerini anlatırken ortaya koyduğu ve eğitimsel din dersi olarak da nitelendirilebilecek olan “*dinden öğrenme*” yaklaşımına benzemektedir. Bu yaklaşıma göre eğitim programını öğrencinin hayatı, dünyası şekillendirmekte, daha çok çocuk ve gençlerin din eğitimi ve öğretiminden hangi faydaları sağlayabilecekleri dikkate alınmakta, öğrencilerin ahlâkî ve manevî gelişimleri, onların daha duyarlı hale gelmeleri hedeflenerek, eğitimlerine katkıda bulunulmaya çalışılmaktadır.¹⁶ Böyle bir anlayış ise millî eğitimin genel amaçlarında ifade edilen; dengeli ve sağlıklı bir şekilde gelişmiş, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan yapıcı, yaratıcı ve verimli kişilerin yetişmesine daha fazla katkı sağlayacaktır.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin öğretim programında temel yaklaşım olarak; bu derslerin sadece bilgi verme aracı olmaktan çıkarılarak aynı zamanda bilgi edinme yolları ve aklını kullanma kabiliyetini geliştiren bir süreç şeklinde kullanılması önerilmektedir. Buna göre öğrencilerin din hakkında doğru bilgiler edinirken kendilerine sunulan alternatifleri incelemelerini sağlayacak bir bakış açısı kazanma konusunda bilinçlenmeleri okullarımızda gerçekleştirilen DKAB derslerinin önemli bir amacı hâline gelmiştir. Programa göre öğrenciler körü körüne uygulayıcı olmamalı, aksine kendilerine sunulan bilginin hangi amaçla, kim için, nasıl bir dünyada kullanılabileceğini sorgulayabilecek biçimde yetiştirilmeli, özellikle inanç ve hayat konusundaki tercihlerini özgür bir şekilde yapmalarına yardımcı olacak ortam oluşturulmalı, onun varlıklar içerisindeki konumunu belirlemesine katkıda bulunulmalıdır. Bunun başarılması için ise hem dersin öğretim programının geliştirilmesinde, hem ders kitaplarının yazımında, hem de öğrencilerle sınıfta iletişime geçerken insana, düşünceye, hürriyete, ahlaki olana ve kültürel mirasa saygılı olmayı esas alan bir anlayışın benimsenmesi önerilmektedir.¹⁷

Dersin öğretim programı hazırlanırken insanın biyolojik, sosyal, kültürel ve ahlaki yönleriyle bir bütün olduğu hususu dikkate alınarak öğrenciyi öğrenme sürecinde aktif kılan program geliştirme yaklaşımları ve dersin alanıyla ilgili

¹⁵ Jackson, *age*, s. 202.

¹⁶ Grimmitt'in sözünü ettiği din dersi türleri hakkında daha geniş bilgi için: John M. Hull, “Demokratik Çoğulcu Toplumlarda Din Eğitimi Üzerine Genel Değerlendirmeler” Çeviri: Didem Namsan, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışlar (Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, 28-30 Mart 2001 İstanbul)*, ME Basımevi, Ankara 2003.

¹⁷ *İlköğretim DKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, s. 2-5.

bilimsel kriterler olmak üzere iki temel hususun dikkate alındığı belirtilmektedir. Bunlar da eğitimsel ve dinbilimsel yaklaşımlar olarak isimlendirilmiştir. Eğitimsel yaklaşımlar olarak yapılandırmacı öğrenme, çoklu zekâ, öğrenci merkezlilik gibi öğrenme yaklaşımları esas alınmış, dinbilimsel yaklaşım olarak da İslam dini ve diğer dinler hakkında bilimsel ve araştırmaya dayalı bilgi ön planda tutulmuş, dinin asıl kaynaklarında bulunmayan bilgilerden kaçınılması benimsenmiştir. İslâm diniyle ilgili bilgilerde; Kur'an ve sünnet merkezli, birleştirici ve herhangi bir mezhebi esas almayan bir yaklaşım benimsenerek, İslâm diniyle ilişkili dinsel oluşumları kuşatacak kök değerlerin öne çıkarıldığı, inanç, ibadet ve ahlâk alanlarıyla ilgili bu değerlerin, Kur'an ve sünnete dayanan ortak paydalar olmasına özen gösterildiği belirtilmiştir. Bireylerin dinî, kültürel ve ahlâkî değerler hakkında doğru bilgilenmelerini sağlamanın amaçlandığı, buna uygun olarak bütün dinî ve ahlâkî değerlerin öğretime konu edildiği, ancak programın doktrin (belirli bir mezhebe dayalı) merkezli bir öğretime dönüşmemesine özen gösterildiği ifade edilmiştir. Programın diliyle, dersin içeriğinin belirlenmesinde “*mezheplerüstü ve dinler açılımlı anlayış*” olarak ifade edilebilecek bir yaklaşım benimsenmiştir.

İfadelere dikkat edilecek olursa, benimsenen kavramsal yaklaşımla dinî ve ahlâkî kavramların geliştirilmesinin yanı sıra diğer derslerde de esas alınan ve öğrencilerde geliştirilmesi gereken problem çözme, iletişim kurma, akıl yürütme, kendine güven duyma vb. temel beceriler özellikle vurgulanarak yapılandırmacı öğrenme anlayışı programa yansıtılmaktadır. Buna göre din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri din konusunda sadece bilgi verilen ve bu bilgilere göre bir din veya inancın mensuplarının yetiştirildiği bir zaman dilimi olmaktan çıkarılmaya çalışılmaktadır. Esas olan artık yapılan etkinlikler ve öğrencilerin gerçekleştirdikleri ile günümüz insanının niteliklerini taşır hale gelmesi için onların yönlendirilmesi, DKAB dersi ve dinden de bu anlamda yararlanabilmektir. Böylece bu derste öğrendikleri, kendi başına ulaştıkları bilgiler yahut arkadaşlarıyla paylaştıkları ve çeşitli tartışmaların neticesinde ortaya çıkanların hepsi onların bu temel beceriler yönünden gelişmelerini sağlamak içindir. Çünkü öğrenciler birbirlerinden farklı da olsa bir inanç ya da dinin farklı bir yorumunu kabul eden mezhep, grup veya cemaat üyesi olarak sınıfa gelebilmektedirler. Programda belirtildiği şekilde onların birbirinden haberdar olmaları ve birlikte yaşamayı öğrenmeleri için birbirlerini tanımaları, bunun için de ortak inanç konularını, değerleri başlangıç noktası almaları gerekmektedir. Bu da ülkemiz açısından İslâm dininin kök değerlerinden yola çıkmakla mümkün görünmektedir.

Kısacası, benimsenen yeni yaklaşımın -öğrencilerin din konusunda belli bir hazırbulunuşluk düzeyinde oldukları kabul edilerek- dinin öğrenilmesinin amaç olmaktan çıkarılarak dinden öğrenmenin daha fazla dikkate alınması anlamına geldiği açıktır. Özellikle dinlerin Allah tarafından gönderiliş amacı ya

da bir başka deyişle varlık sebepleri dikkate alındığında, DKAB derslerinin de bu tür bir genel amaca hizmet eder hâle geldiği, dolayısıyla insanı yüceltmek için gelen dinin bu fonksiyonuna işlerlik kazandırılmaya çalışıldığı söylenmelidir. Esas olan, öğrenilenleri içselleştirerek hayata yansıtılabilmek ise bu durum gerçekleştirildiği zaman insanların boşuna bir takım bilgilerin hamallığını yapmaktan kurtulacakları açıktır ki, bu Kur'an'ın da beklediği bir davranış tarzıdır.¹⁸ Bir dinin inanç ve esaslarına mensuplarının inanma veya bir takım tören ve ibadetleri yerine getirme sebeplerinin anlaşılmasına çalışılması, bunu yaparken sorgulayıcı, eleştirel, ama aynı zamanda empatik bir tutum takınabilmek önemlidir. Bu tür bilgi ve pratiklerin bir inanan için ne anlam ifade ettiği üzerinde durulması, araştırılması, konuşulması hem sağlam bir inanç sahibi olmak hem de kendisi dışındakileri anlamak ve onlara saygı göstermek bakımından yapılandırıcı yaklaşıma uygun olduğu kadar İslâm dininin de benimsediği bir tutumdur. Bunun öğrencilerin kendi çabalarıyla ortaya konulması program açısından çok daha önemli görülmektedir.

Bu bağlamda çelişkili gibi görünen birkaç hususu da bazı sorularla dile getirmekte fayda bulunmaktadır. Acaba bir taraftan öğrencilerin birbirini tanınması, önceki bilgilerinin, yaşantılarının hareket noktası alınması vb. hususlar vurgulanırken dersin mezheplerüstülüğü nasıl başarılabilecektir? Bir başka deyişle Kur'an ve sünnet temelli bir yaklaşım esas alınırken bu iki temel kaynağın zaman içerisinde şartlara bağlı olarak birçok sebeple farklı anlaşılması ve yorumlanması sonucu ortaya çıkan mezhep veya dinî gruplar sadece tarihî olgular olarak mı düşünülecektir? Yukarıda belirtildiği gibi, öğrenciler din konusunda belli bir anlayış ve yorumun mensubu olarak sınıfa gelmektedir ve evlerinde ya da çevrelerinde de bir şekilde bunun farkındadırlar. O hâlde Kur'an ve sünnetin esas alındığı söylenirken ortaya konulan İslâm ve din anlayışı hangi mezhep, grup ya da tarikatın yorumuna daha yakındır? Bu tür soruları daha da çoğaltmak mümkündür. Çünkü her yorum veya anlayış kendinin Kur'an ve sünnete dayandığını söylemekte, hatta kimileri bunu en iyi kendilerinin yaptığını bile iddia edebilmektedir. Bugün toplumumuz, sadece farklı dinlerin mensuplarından değil, aynı dinin farklı anlayışlarına sahip birey ve topluluklardan oluşan çoğulcu bir yapıya sahiptir. Ortaöğretim programıyla ilgili bir değerlendirmede de benzer yorumlar yapılmış, bu bakımdan programın yer yer davranışçı izler taşıdığı ifade edilmiştir.¹⁹ Dolayısıyla yapılandırıcı öğrenme yaklaşımı açısından, bu çelişkinin nasıl giderilebileceği hususunda programın yeterli açıklamaya sahip olmadığını belirtmek gerekir. Diğer taraftan temel yaklaşımla ilgili olumlu düşüncelerin yanı sıra daha sonra içerik konusu ele alınırken üzerinde durulacağı gibi -muhtemelen işin yeni anlayışla sunumunun

¹⁸ K.Kerim, 62/5

¹⁹ Kaymakcan, "Türkiye'de Din Eğitiminde Çoğulculuk...", s. 186-188.

zorluğu nedeniyle- programın zaman zaman klasik bir anlayışla sunulması İslâm dininin inanç ve ibadet esaslarını benimsetmeye çalıştığı gibi bir izlenim de uyanmaktadır.

Önceki programın da -bu kadar açık ve geniş bir şekilde dile getirilmese de- aslında özü itibarıyla benzer bir yaklaşıma sahip olduğu söylenebilir. Çünkü konuyla ilgili olarak yer yer eski programdan aynen aktarılan bir takım ifadeler bulunmakta, bir takım ifadeler de özü itibarıyla benzerlik göstermektedir.

3. Programın Yapısı

Programın yapısı amaçlar, içerik, öğrenme durumları ve ölçme-değerlendirme başlıkları altında incelenecektir.

3.1. Amaçlar

Amaçlar konusu; genel amaçlar ve bunlarla yakından ilgisi olan, hatta birlikte zikredilmesi gereken kazanımlar, temel beceriler, kavramlar ve değerler alt başlıklarıyla ele alınacaktır.

3.1.1. Genel Amaçlar

Genel amaçlar, önceki programda olduğu gibi bireysel, toplumsal, ahlâkî, kültürel ve evrensel açıdan olmak üzere beş ana başlık altında ele alınmış, bu başlıklar altında verilen 28 madde ile öğrencilerin hangi bakımlardan gelişmesinin beklendiği, daha doğrusu ilköğretimin sonunda DKAB dersinden genel anlamda hangi kazanımların edinileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır.²⁰ Ağırlıklı olarak bilişsel ve duyuşsal öğrenmelerin dile getirildiği bu ifadeler aynı zamanda DKAB dersinin hangi gerekçe ve ihtiyaçlarla okul programlarında yer aldığı görmek bakımından da önemlidir. Topluca ele alındığında bu amaçların, bir dinin benimsetilmeye çalışılmasından ziyade dinin bir kültür olarak öğretilmesini, dinden öğrenme olarak ifade edilen ve öğrencilerin bazı temel becerilerinin gelişmesini esas alan bir dile sahip olduğunu söylemek mümkündür. Hatta dinden öğrenme yaklaşımının yanında zaman zaman fenomenolojik bir din öğretimi yaklaşımını yansıtan bazı ifadelerin bulunduğu da belirtilmelidir.

Programda yer alan genel amaç maddelerinin hemen hepsini, öncelikle inanç, ibadet ve ahlak öğrenme alanlarının üçüyle de ilişkilendirmek mümkündür. Sadece 14, 15, 17 ve 24-28. maddeler doğrudan bu alanlarla ilgili görülmektedir. İlk 11 maddenin aynı zamanda Hz. Muhammed öğrenme alanıyla da ilgili olduğu söylenebilir. İlk dokuz maddenin ve 14-16. maddelerin Kur'an ve Yorumu öğrenme alanıyla, 6-7, 14-17, 21-28. maddelerin de din ve

²⁰ İlköğretim DKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu, s. 11-12.

kültür öğrenme alanıyla ilişkilendirilmesi mümkün görünmektedir. Dikkat edilecek olursa maddelerin çoğu aynı zamanda birden fazla öğrenme alanıyla ilişkilendirilebilmektedir.

Yeni programda öncekinden farklı olarak iki yeni genel amaç ifadesinin bulunduğu görülmektedir. Bunlardan birisi olan 24. madde din ve kültür öğrenme alanında yer alan ve yeni bir ünite olan “İslamiyet ve Türkler” ünitesinde karşılığını bulurken, 25. madde de bunu destekler mahiyette ve dinî ve millî kimliğin birbirinden ayrılmazlığına işaret ederek daha çok vatandaşlık bağının güçlendirilmesini öne çıkarmaktadır.

Genel amaç ifadelerinin eski programda olduğu gibi “*karayabilmeleri, tanıyabilmeleri, yaklaşabilmeleri, fark edebilmeleri...*” şeklinde yer alması, daha çok programın sonunda ortaya çıkması beklenen bir takım davranışları işaret etmekte, bir başka deyişle ürünü esas alan davranışçı yaklaşıma daha uygun düşmektedir. Bu anlamda sadece önceki programda hatalı ve eksik olarak nitelendirilebilecek bazı ifadelerin düzeltilmesiyle yetinildiği görülmektedir. Hâlbuki ilköğretim programından kısa zaman önce yenilenen ortaöğretim DKAB dersinin programında yer alan genel amaçlar “*tanır, fark eder, benimser, kavrar...*” şeklinde ifadelendirilerek daha çok süreci dikkate alan yapılandırmacı anlayışa daha uygun hâle getirilmiştir. Çelişki olarak görülen bu eski anlayışın yeni programda niçin devam ettirildiği anlaşılmamaktadır.²¹

Diğer taraftan bazı amaç ifadeleri yapılandırmacı öğrenme anlayışının temel bazı esaslarıyla uyuşmamakta ve birbiriyle çelişki arz etmektedir. Meselâ 14. ve 15. ifadelerde toplumdaki farklı dinî anlayış ve yaşayışların sosyal bir olgu olduğunu tanıyabilmeleri ile başkalarının inanç ve yaşayışlarına hoşgörü ile yaklaşabilmelerinden söz edilirken, 5. ve 16. maddede öğrencilerden toplum içerisindeki sağlıklı, hurafelere dayalı dinî oluşumları ayırt edebilmeleri beklenmektedir. Burada dinî oluşumların sağlıklı ve hurafeye dayalı olduğunun neye göre belirleneceği ve sınırının ne olacağı belli değildir.²² Kur’an ve sünnetin esas alınacağı gibi bir cevabın yeterli olamayacağı açıktır, çünkü herkes görüşlerine bu iki kaynaktan delil bulmaktadır. Birine göre hurafe olan, batıl inanç olarak kabul edilenler diğerine göre önemli dindarlık belirtileri olarak alınabilmektedir. Bu nedenle bir taraftan hoşgörüyü içselleştirmesi beklenen öğrenciden diğer taraftan bunların bazılarının hurafeye dayalı olduğunu anlaması, zımnem de olsa buna karşı tavır alması beklenmektedir.

²¹ Özcan Demirel, *Kurandan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*, Sekizinci Baskı, Pegem A Yayınları, Ankara 2005, s.105-119.

²² 2000 yılında uygulamaya konulan programla ilgili benzer eleştiriler için bkz: Nurullah Altaş, “Türkiye’de Zorunlu Din Öğretimini Yapılandırın Süreç, Hedefler ve Yeni Yöntem Arayışları (1980-2001)”, *Dinî Araştırmalar*, Cilt 4, Sayı: 12, Ocak-Nisan 2002, Ankara 2002, s. 166-167.

Bunların dışında özellikle “öğrencilerin doğru dinî bilgiler ile batıl inanç ve hurafeleri ayırt edebilmelerini” (5. amaç ifadesi) ile “öğrencilerin toplum içindeki sağlıklı, hurafelere dayalı dinî oluşumları ayırt edebilmelerini” (16. amaç ifadesi) şeklindeki amaçların program içerisindeki ünitelerde bir karşılığının bulunması da güç görünmektedir. Benzer şekilde İslâm dininin akıl ve bilim ile uyum içinde olduğunu, din ve bilimin birbirinin alternatifi olmadıklarını kavrayabilmelerinin beklendiği amaç ifadesinin de program içerisinde karşılığının bulunması pek mümkün görünmemektedir. Elbette bu tür bir beklentiye, genel amaçların soyut olarak ifade edilmesi nedeniyle her birinin karşılıklarının program içerisinde bulunmasının gerekli olmadığı şeklinde haklı bir itirazda bulunulabilir. Fakat maddelerinin çoğunun somut karşılıklarının görülebildiği bir durumda böyle bir beklenti de normal karşılanmalıdır. Diğer taraftan önceki programda bulunan bazı konuların yeni programa dâhil edilmemesi nedeniyle bu maddelerin program içerisindeki bağlantılarının ortadan kalkmış olması ve bu yüzden böyle bir durumun ortaya çıkmış olması da mümkündür.

3.1.2. Kazanımlar

Programda ilköğretim DKAB derslerinde oluşturulan öğrenme sürecinde öğrencilerin planlı ve düzenli bir şekilde edinmesi düşünülen bir takım bilgi, değer, beceri ve tutumlar “*kazanımlar*” olarak ifade edilmiş ve bunlar öğrencilerin gelişimleriyle öğrenme alanının özelliği göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Kazanımlar belirlenirken öğrenme alanıyla ilişkilendirilmeye çalışılmasının yanı sıra bu derste işlenmesi, öğrenilmesi düşünülen kavram ve değerlerle, kazanılması gereken beceriler de dikkate alınmıştır. Bu kazanımların ancak öğrenciler tarafından gerçekleştirilecek etkinlikler sayesinde elde edilebileceği de vurgulanmıştır.²³ Önceki programda her sınıf için topluca ve daha çok davranışlar hâlinde ve ürünü dikkate alan bir şekilde “*özel amaçlar*” şeklinde verilen kazanımlar bu defa her üniteyle ilgili açıklama ve etkinlik örnekleriyle birlikte verilmiş ve yapılandırmacı öğrenme sürecini esas alacak ve kendi içinde bir bütün oluşturacak hâle getirilmeye çalışılmıştır.

Kazanımlarla ilgili olarak görülen temel problem, genellikle bunların önceki programda yer alan ve daha çok davranışçı yaklaşıma uygun olan ifadelerden yola çıkılarak hazırlanması nedeniyle, çoğu zaman süreç yerine çok sınırlı bir davranışı çağrıştıran ifadeler hâlini almış olmasıdır. Meselâ, “*Kur’an’da adı geçen peygamberleri bilir.*” şeklindeki bir kazanımın sınırı belirsizlik göstermektedir, çünkü bu “*peygamberlerin adını bilmé*” sadece onların isimlerini ezbere sayma şeklinde bir bilme midir, yoksa araştırarak Kur’an’da onlar hakkında verilen bilgilerden haberdar olmak mıdır? Bu hâliyle daha çok davranışçılığa uygun

²³ İlköğretim DKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu, s. 18.

olarak bazı isimlerin tekrarının öğrenme olarak anlaşıldığı ve daha çok bilginin aktarılarak, anlatılarak öğrenileceği şeklindeki bir anlayışın devam ettirildiği söylenebilir.

Benzer şekilde “Hz. Muhammed’in görevlerinden birisinin Kur’an’ı açıklamak olduğunu söyler.” şeklindeki bir kazanım ifadesi tamamen davranışa dönüşmüş bir özel amaç ifadesi olduğu kadar, bu haliyle pek bir anlam da ifade etmemektedir. Çünkü sadece Hz. Peygamberin görevlerinden birinin bu olduğunu söylemiş olmanın öğrenciye sağlayacağı bir kazanım bulunmamaktadır. Bunun için böyle olduğu veya nasıl olabileceği ile ilgili bir ifade şeklinde belirtilmesi amaca daha fazla hizmet edebilir. Bu nedenle “söylemek”, “saymak”, “sıralamak” ya da “bilmek” yüklerle tamamlanan kazanım ifadelerinin gözden geçirilmesinde yarar bulunmaktadır.

Kazanımlar konusunda dikkati çeken bir diğer husus ise eski programda yer alan bazı konuların yeni programda kazanımlar şeklinde yer almasıdır. Bu durumda kazanımlar bulunduğu halde karşılığında konuların bulunmaması gibi –her ne kadar kazanımların mutlaka tek tek karşılıklarının zorunlu olarak bulunmasına gerek olmasa da- bir durum söz konusu olmaktadır. Meselâ, önceki programda 7. sınıftaki ahiret inancıyla ilgili ünite “*Allah, Adil, Merhametli ve Affedicidir.*” şeklindeki konuyla ilgili herhangi bir kazanım yer almazken, yeni programda “*Allah’ın adil, merhametli ve affedicisi olması ile ahiret inancı arasındaki ilişkiyi fark eder.*” şeklinde bir kazanım bulunmakta, fakat karşılığında doğrudan bir konu yer almamaktadır.

Bazı kazanımlar ise yapılandırmacı yaklaşımın sahip olduğu görelilikten uzaklaşarak “Sevginin Allah tarafından insanlara verilen bir nimet olduğunu kavrar.”, “Kur’an’ın Allah tarafından insanlara gönderilen son ve evrensel bir kitap olduğunu bilir.” şeklinde ve daha çok Müslümanların bakış açısını çağrıştıran ve bunu benimsetmeye yönelik olarak ifade edilmiş izlenimi uyandırmaktadır.

Önceki programda yer alan ve “inanır” şeklinde davranışçılık açısından bile problemlili ve aynı zamanda bir inanca dayalı ve benimsetmeyi esas alan bir din öğretimi anlayışını çağrıştıran bazı özel amaç ifadeleri yeni programda kazanımlar şeklinde daha açık ve anlaşılır kılınmıştır. Meselâ, “*Anne ve babanın çocuklarının iyiliğini istediğine inanır.*” şeklindeki ifade yeni programda “*Anne ve babanın çocuklarının iyiliğini istediğinin farkında olur.*” şekline; “*Yaşamının ve var etmenin bir sevgi işi olduğuna inanır.*” şeklindeki ifade “*Sevginin, yaratılmışların hayatlarını sürdürmedeki önemini kavrar.*” şekline dönüşmüştür.

Gelişme olarak belirtilebilecek bir nokta da süreci dikkate alacak şekilde yazılmasına çalışılan bazı kazanımların zaman zaman daha açık ve anlaşılır hâle getirilmesine çalışılmasıdır. Meselâ, önceden “*Günlük konuşmalarda kullanılan dini kelime ve cümleleri fark eder.*” şeklinde bir kapalı ve aynı zamanda sadece bu kavramların neler olabileceği ile sınırlandırılabilir bir kazanım yeni

programda daha anlaşılır hâle getirilerek “*Dinî ifadelerin günlük konuşmalarımızda nerede ve nasıl kullanıldığını fark eder.*” şeklinde ifadelendirilmiştir.

3.1.3. Temel Beceriler

İlköğretim DKAB dersi öğretim programında öğrencilerin öğrenme alanlarındaki gelişimlerine paralel olarak kazanımları ve hayat boyu kullanmaları tasarlanan, yatay olarak bir yılın sonunda dikey olarak da sekizinci sınıfın sonunda sahip olmaları gerektiği düşünülen temel becerilere de yer verilmiştir. Her üniteyle ilgili olarak kazanılmasına öncelik verilecek temel beceriler açıklamalar kısmında hatırlatılmıştır. Kazanımlarla yakından ilişkisi bulunan ve onlar sayesinde geliştirileceği ifade edilen bu temel beceriler, diğer derslerde de öğrencilerin geliştirilmesi gereken becerileri olduğu için bu ders kapsamında daha çok din ve ahlak alanıyla ilişkili bir şekilde düşünülecektir. Eleştirel düşünme, problem çözme, iletişim ve empati, araştırma gibi günümüz insanının sahip olması gereken ve okul programları tarafından geliştirilmesi gereken bu tür beceriler yapılandırmacı anlayışın programa yansımalarının bir örneğini oluşturmaktadır.²⁴ Her ne kadar önceki programda da buna benzer bir takım beceriler dile getirilmiş olsa da bir bakıma programın en genel ve uzak amaçlarını dile getiren bu becerilerin topluca ve program felsefesine uygun bir şekilde ifade edilmiş olması önemli bir yeniliktir.

3.1.4. Kavramlar ve Değerler

Öğretim programında kazanımlarla yakından ilgisi bulunan ve bir bakıma dersin temelini oluşturan kavramların öğrenci tarafından doğru bir şekilde öğrenilmesi ve kullanılmasının önemine dikkat çekilerek bu kavramların hangileri olduğu sınıflara göre tablo halinde verilmiş, ayrıca her üniteye açıklamalar kısmında da o üniteyle ilgili olanları hatırlatılmıştır. Öğretmene bilgi notları şeklinde de bunların öğrenilmesi için nasıl bir yol takip edileceği hakkında da açıklamalarda bulunulmuştur.²⁵

Programda yukarıda belirtilen temel beceri ve kavramların yanı sıra değer öğretimine de dikkat çekilmiş ve öğrenciler tarafından içselleştirilmesi öngörülen diğer dersler için de geçerli olan değerler verilmiştir. Konuyla ilgili kullanılacak yöntem ve tekniklerle ilgili bilgilerin de verildiği programda²⁶ değer öğretimine yer verilmesi önemli bir yeniliktir ve DKAB dersi de değer öğretimi açısından katkısı yüksek olabilecek bir derstir.

²⁴ İlköğretim DKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu, s. 19-20.

²⁵ İlköğretim DKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu, s. 20-21.

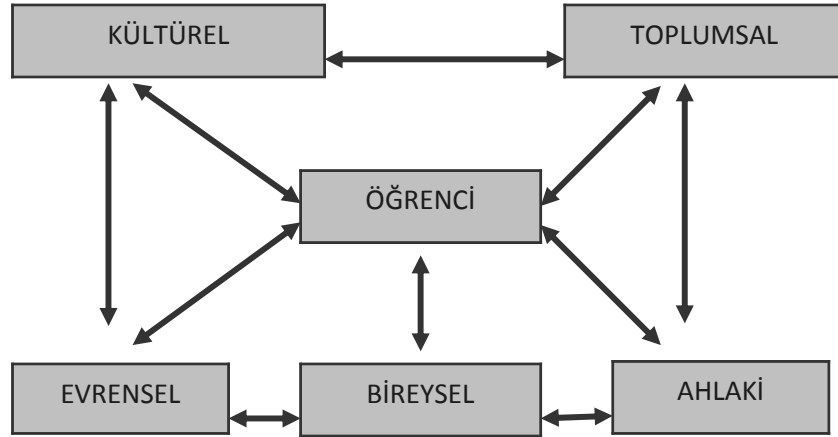
²⁶ İlköğretim DKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu, s. 22-23.

3.2. İçerik

3.2.1. Öğrenme Alanları

Yukarıda yer alan genel amaç, kazanım, temel beceriler, kavram ve değerlerin gerçekleşmesini sağlamak üzere hazırlanan içeriğin hangi öğrenme alanlarında yer alacağı, ilköğretim DKAB dersi programının ikinci önemli unsurunu oluşturmaktadır. Programın gerek vizyon ile ilgili ifadeleri gerekse daha önce sözü edilen ve programın hazırlanmasında hedeflendiği belirtilen hususlar bu dersin konularının hangi başlıklar altında tasnif edilebileceği, bir başka deyişle bu dersin hangi öğrenme alanlarından oluşacağı ile ilgili bazı ipuçları sunmaktadır.

Bunların yanı sıra, dersin genel amaçlarının hangi davranışların geliştirilmesine vurgu yaptığıının bilinmesi de ilköğretim DKAB dersinin hangi öğrenme alanlarıyla ilgili olduğunun ortaya konulmasında önemli bir başvuru kaynağı olarak kabul edilebilir. Eğitim, insanın doğuştan getirdiği bir takım yeti ve yeteneklerinin gelişmesi için ona yapılan bir yardım, rehberlik ve yönlendirme faaliyeti olarak da ifade edildiğine göre, ilköğretim DKAB dersinde öğrencinin hangi bakımlardan gelişmesinin beklendiği en özlü bir şekilde genel amaçlar başlığı altında verilmiştir. (Şekil 1)

Şekil 1: İlköğretim DKAB Dersinin Genel Amaçları

Bunlara dayanarak ilköğretim DKAB dersinin konularının, en genel anlamda dinin de esaslarını oluşturan *iman, ibadet, ahlâk, Hz. Muhammed* şeklinde ifade edilebilecek dört temel öğrenme alanı oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu dört alan günümüz şartları açısından biraz daha ayrıntılı hâle

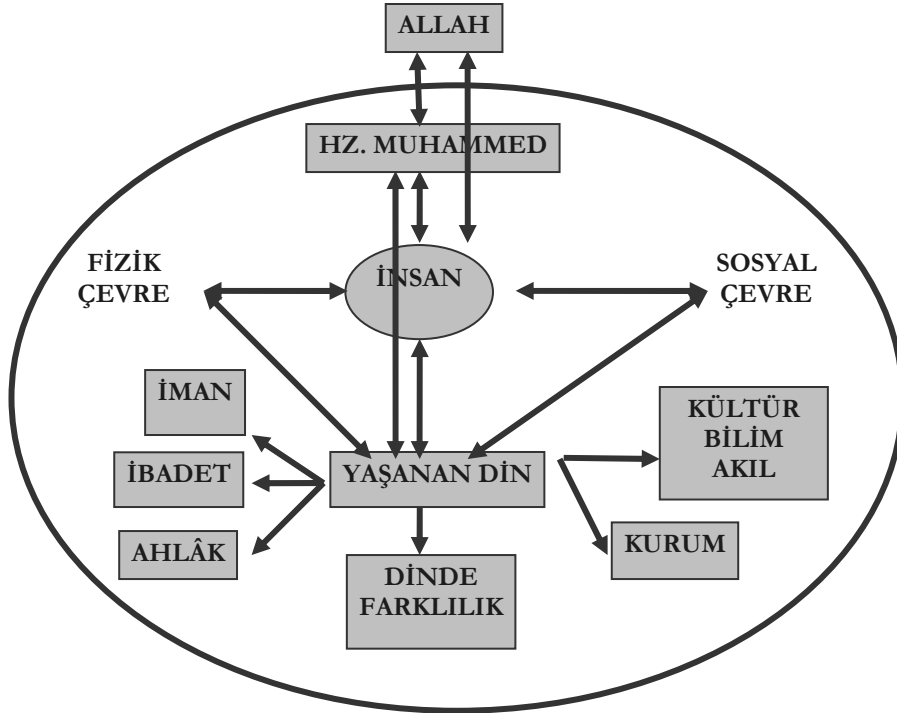
getirilince, insanın Allah ve çevresiyle ilişkisini düzenleyen konularla bunlara bağlı olarak ortaya çıkan ürünler ana başlıklar halinde şu şekilde karşımıza çıkar:

1. Allah
2. İnsan
3. Çevre – Kurum
4. Hz. Muhammed
5. Yaşanan din (İslâm Dini)
  - a. İman
  - b. İbadet
  - c. Ahlak
6. Dinde farklılık
  - a. Diğer dinler
  - b. İslâm dininde anlayış farklılıkları

Yukarıda başlıklar hâlinde verilen bu konuların birbiriyle ilişkisi Şekil 2’de gösterilmiştir. Ana başlıklar halinde verilen bu konular, yukarıda da işaret edildiği gibi insanın Allah, diğer insanlar ve tabiatla olan ilişkisini nasıl düzenleyeceğini açıklamaktadır. Bununla birlikte, Hz. Peygamberden nakledilerek günümüze gelen, zaman içerisinde çeşitli yorum ve anlayışlarla gelişen ve yaşanmakta olan dinin çeşitli kurumlarını, insanın yaşadığı fizik ve sosyal çevre içerisinde etkileşimde bulunarak dinî bir motivasyonla ürettiklerini de ihtiva etmektedir.

İnsanın doğuştan sahip olduğu dinî yöneliş ve isteği içinde bulunduğu çevrede kendisine sunulan imkânlar çerçevesinde gelişir. Onun aşkın bir varlığa yönelme arzusu ve isteği, içinde yaşanan toplumsal çevrenin sahip olduğu inanç esaslarına göre şekillenir. İlahi dinler açısından bakıldığında bu şekillenmede Allah ile insanlar arasında elçilik görevini yerine getiren, kendilerine peygamber dediğimiz, insanlar arasından seçilmiş kimseler önemli bir rol oynamışlardır. Allah ile insanın, insan ile fizikî ve sosyal çevresinin ilişkisini düzenleyen kuralları ihtiva eden din olgusu, onların açıklama ve yaşantılarında temellerini bulmuş, daha sonraki nesiller tarafından değişen şartlara bağlı olarak farklı şekillerde yorumlanmış, böylece canlılığını koruması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu da yeni din anlayışlarının ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Meselâ ülkemizdeki durum açısından bakıldığında, genel anlamda İslâm’ın yaşayan ve yaşanan din olduğunu söylemek mümkündür. Buna bağlı olarak öğrenciler Müslüman bir toplumun üyesi olarak DKAB derslerine

gelirler. Bu nedenle onların öncelikle İslam dininin esasları ve bu dinin etkisiyle nesiller boyu oluşan kurum ve kültürle karşılaşması tabii bir durumdur. Çünkü öğrencinin doğuştan getirdiği yeteneklerinin geliştirilmesi ve toplumsallaşmasına katkıda bulunmak eğitimin iki temel işlevidir. Bu anlayış aynı zamanda “*öğrenci merkezlik*” ve “*hayat boyu öğrenme*” gibi günümüz eğitim anlayışlarıyla da uygunluk gösterir. Diğer taraftan ortaya çıkan farklılıkların ve diğer dinlerin de öğretim konusu yapılması farklı olanı tanımak, birlikte ve hoşgörü içerisinde yaşama ortamını geliştirmek, bir başka deyişle çoğulcu, farklılıkları kucaklayıcı ve karşılıklı diyalogu sağlayıcı²⁷ bir sınıf ortamını oluşturabilmek için kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Şekil 2: İlköğretim DKAB Dersi Öğrenme Alanlarının Birbirleriyle İlişkisi

İlköğretim DKAB dersi öğretim programında; *aynı konunun ardışık eğitim basamaklarında genişletilerek verilmesini amaçlayan, sınıf seviyesine göre değişiklik ve aşamalık gösteren ilgili konuların bir arada verildiği bir yapı* olarak tanımlanan

²⁷ Davut Okçu, “Türk Eğitim Sisteminde Din Öğretiminin Zorunluluğu Sorunu”, *Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi: Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu (Bildiriler ve Tartışmalar 6-8 Mart 2009 Ankara)*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları: 44, Ankara 2010, s. 222.

öğrenme alanları *İnanç, İbadet, Hz. Muhammed, Kur'an ve Yorumu, Ahlak, Din ve Kültür* olmak üzere altı başlık altında ele alınmıştır. Buna göre hem kendi içinde hem de diğerleriyle bir bütünlük içinde ilişkilendirilerek yapılandırılan bu öğrenme alanları ilköğretimin her sınıfında işlenecek ünite ve açılımlarının temel çerçevesini oluşturmuştur. Her sınıfta altı öğrenme alanının her birisi için bir ünite planlanmış, bununla birlikte bazı ünitelerin birden fazla öğrenme alanını ilgilendirebileceğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca her öğrenme alanının hangi temel becerilerle ilişkili olduğu belirtilmiş, bunlar aynı zamanda ünite açılımları verilirken açıklamalar kısmında hatırlatılmıştır.²⁸

Programın hangi öğrenme alanları üzerine yapılandırıldığıнын, başlıklar altında ve genellikle gerekçelendirilerek kazanım, temel beceri, kavram ve değerlerle birlikte bir düzen içerisinde ele alınması önemli bir yenilik ve öğretmenler açısından yol göstericidir. Diğer taraftan bu öğrenme alanlarının bir ilâveyle ortaöğretim programında da devam ettirilmiş olması bütünlük açısından olduğu kadar bir takım gereksiz tekrarlardan kaçınmak bakımından da oldukça önemlidir.

3.2.2. Üniteler

Sözü edilen öğrenme alanlarının programda, üniteler hâlinde sınıflara göre nasıl dağıldığı²⁹ Tablo 1’de görülmektedir.

Ünitelere öğrenme alanlarıyla ilişkilerine de dikkat edilerek bakıldığında, bazı üniteler daha önce belirtildiği gibi farklı öğrenme alanlarını ilgilendiriyor görümler de genel olarak bir uyumun olduğu söylenebilir. Yine ilk bakışta bu ünite içerikleri, öncelikli olarak İslâm dininin öğretiminin esas alındığı izlenimini uyandırmaktadır. Bu yüzden de bir takım itirazlara neden olmasını doğal karşılamak gerekir. Diğer taraftan programı hazırlayanların, mezheplerüstü denilen yaklaşımdan sadece İslâm dininin mezheplerini kastederek ve bu dersi alanların hepsinin Müslüman çocukları olduğunun kabul edilerek, İslâm inancının benimsenmesini beklemekte bir mahzur görmemeleri de doğal karşılanması gereken bir durum olarak görülebilir. Fakat bunun yapılandırmacı ve çoğulcu bakış açısıyla nasıl uygunluk arz edeceği, ya da nasıl başarılacağı ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur.

Dikkati çeken bir diğer nokta ise ilk dört ünite ve beşinci sınıfın bazı ünitelerinde konular ifade edilirken eski programdakine benzer şekilde “ben” ya da “biz” dili kullanılmasıdır. Bu durumun açıklaması olarak ilk akla gelen; çocukların içinde buldukları gelişim çağının özellikleri gereği din ile ilgili konularda henüz soyut düşünemiyor olmaları nedeniyle toplumda yaşanan

²⁸ *İlköğretim DKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, s. 13-17.

²⁹ *İlköğretim DKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, s. 28-78.

kendi dinleri ile ilgili kimlik oluşumuna katkı sağlamak olabilir. Diğer taraftan eğitimin doğası gereği ve yapılandırmacılık anlayışına da uygun olarak çocukların çevreleriyle etkileşime girerken somut ve yakında olandan başlamanın bir avantaj olduğu da unutulmamalıdır. Çünkü “ben” veya “biz” dili aslında öğrenenin merkeze alındığının bir işareti olarak da anlaşılabilir.

Dört ve beşinci sınıflarda bazı ünitelerin ya da konuların bu şekilde isimlendirilmiş olması sahiplenme ve mensubiyetin vurgulanması ve buna bağlı olarak da bir inancın müminlerinin yetiştirilmek istenmesi anlayışının devamı olarak da yorumlanabilir. Aslında ünite içeriklerinde bunun belirtileri de göze çarpmaktadır. Mesela dördüncü sınıfın ikinci ünitesinin ilk kazanımı “*İslam dininin temizliğe verdiği önemin farkında olur.*” şeklinde olgusal iken, ilk konusu önceki programdaki gibi “*Dinim Temiz Olmamı İstiyor*” şeklinde başlamaktadır. Kısacası bu tür ifadeler inanç temelli bir din dersi yapıldığı ve bu derste de dinden öğrenme yaklaşımının benimsenerek içeriğin belirlendiği şekilde anlaşılmaya oldukça müsait görünmektedir.

Ünitelerin isimlerine ve içeriklerine bakıldığında büyük oranda önceki programın korunduğu, bazı ilâveler, eksiltmeler, yer değiştirmeler ya da ifade düzeltmelerle bunun sağlandığı söylenebilir.³⁰ Meselâ, önceki programın beşinci sınıf 1. ünitesinden “*Kelime-i tevhit ve kelime-i şahadetin anlamları*” ile ilgili bir kazanım ve konu dördüncü sınıfın yeni olan birinci ünitesine aktarılmış, Hz. Peygamber’in güzel söz ve davranışlarından konuyla ilgili örnekler ise söz konusu yeni üniteye yer almamıştır. Çünkü bu konular Hz. Muhammed öğrenme alanına aktararak orada bir bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır.

Tablo 1: İlköğretim DKAB Dersinde Öğrenme Alanları ve Üniteler

SINIF ÖĞRENME ALANLARI	DÖRDÜNCÜ SINIF	BEŞİNCİ SINIF	ALTINCI SINIF	YEDİNCİ SINIF	SEKİZİNCİ SINIF
İNANÇ	Din ve Ahlâk Hakkında Neler Biliyoruz?	Allah İnancı	Peygamberlere ve İlahi Kitaplara İnanç	Melek ve Ahiret İnancı	Kaza ve Kader
İBADET	Temiz Olalım	İbadet Konusunda Bilgilenelim	Namaz İbadeti	Ramazan Ayı ve Oruç İbadeti	Zekat, Hac ve Kurban İbadeti

³⁰ İçerikle ilgili çok belirgin bir değişikliğe gidilmediği şeklindeki benzer değerlendirmeler için bakınız: Emin Çelebi, “Küreselleşme Ekseninde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programının Din Felsefesi Açısından Analizi”, *Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi: Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu (Bildiriler ve Tartışmalar 6-8 Mart 2009 Ankara)*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları: Ankara 2010, s. 282-283.

HZ. MUHAMMED	Hz. Muhammed'i Tanıyalım	Hz. Muhammed ve Aile Hayatı	Son Peygamber Hz. Muhammed	Bir İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed	Hz. Muhammed'in Hayatından Örnek Davranışlar
KUR'AN VE YORUMU	Kur'an-ı Kerim'i Tanıyalım	Kur'an'da Kıssalar	Kur'an-ı Kerim'in Temel Eğitici Nitelikleri	Kur'an'da Akıl ve Bilgi	İslam Düşüncesinde Yorumlar
AHLÂK	Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik	Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım	İslam'ın Sakınılmasını İsteddiği Davranışlar	İslam Dinine Göre Kötü Ahşkanlıklar	Din ve Güzel Ahlak
DİN VE KÜLTÜR	Aile ve Din	Vatanımızı ve Milletimizi Seviyoruz	İslamiyet ve Türkler	Kültürümüz ve Din	Dinler ve Evrensel Öğütleri

Önceki program üzerinde bir takım değişikliklere gidilerek yeni programın geliştirilmeye çalışıldığının bir diğer örneği ise önceki ünite de “*Güzel Söz Söyleyelim*” ve “*Güzel Davranışlarda Bulunalım*” şeklindeki iki konunun herhangi bir kazanımla ilişkisi kurulamazken yeni ünite de bu durum “*Güzel söz söyleme ve güzel davranış sergilemeye istekli olur.*” şeklinde bir kazanımla ilişkilendirilmiştir.

Önceki programda ayrı üniteler hâlinde ele alınan bazı konular yeni programda tek ünite de birleştirilmiş (Peygamberlere ve İlahi Kitaplara İnanç, Melek ve Ahiret İnanıcı gibi), bazıları tamamen veya kısmen yeni programa alınmamıştır (Dostluk ve Kardeşlik, Din, Akıl ve Bilim gibi). Programa tamamen ya da kısmen yeni sayılabilecek üniteler de konulmuştur (Kur'an'da Kıssalar, İslâmiyet ve Türkler gibi).

Hz. Muhammed öğrenme alanıyla ilgili ünitelerin eskiye göre daha iyi hazırlandığı görülmektedir. Eski hedef ifadeleri bir taraftan daha somut ifadelere dökülürken, bir taraftan da sayıları artırılarak daha anlaşılır kılınmıştır. Zaman zaman konular arasında karşılığı görülmeyen bazı kazanımlarla ilgili eksikler de üniteyle ilgili açıklamalar ile giderilmeye çalışılmıştır.

Programın dilinin nasıl değiştiğine örnek olarak “*Vatanımızı ve Milletimizi Seviyoruz*” ünitesinden kısaca bahsetmek yararlı olacaktır. Kazanımları hem ifade hem de içerik olarak geliştirilen bu ünitenin konu başlıkları aynen korunmuştur. Kazanımların ifade ediliş biçimi -her ne kadar bu konuların vatandaşlık ya da sosyal bilgiler derslerini ilgilendirdiği şeklinde bir itiraz yapılması mümkünse de- bu tür konuların din ve özellikle İslam dini ile nasıl ilişkilendirilebileceğini ve bu yapılırken de kullanılan dilin ne kadar önemli olduğunu göstermesi bakımından güzel bir örnek olmuştur. Çünkü önceki programda daha ideolojik ve dini daha çok bir araç gibi kullanma eğiliminde olan ve bu yüzden de dersle ilgili olarak

tartışmalı bir alanın oluşmasına sebep olan yaklaşım yumuşatılarak daha makul bir seviyeye çekilmiş, dolayısıyla bu tür konuların DKAB derslerinde niçin yer alması gerektiğini açıklamayı kolaylaştırmıştır. Böylece ders bir taraftan dinler ve İslam dininin hedeflediği ‘*iyi insan*’ın yetişmesine katkı sağlarken aynı zamanda ‘*iyi vatandaş*’ın yetişmesinde de önemli bir rol oynamış olacaktır ki, bu da DKAB dersinin işlevi ve programdaki yeri açısından önemli bir gerektir.

“*İslamiyet ve Türkler*” isimli üniteyle ilgili de birkaç hususu dile getirmekte fayda bulunmaktadır. Üniteyle ilgili açıklamalar kısmında konuların Türklerin Müslüman olma süreci, İslam medeniyet ve bilimine katkıları, Türkler arasında ehlibeyt sevgisi ve İslam’ın yayılmasında etkili olan kişilerden Ebu Hanife, Maturidi, Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Ahi Evren, Hacı Bektaş Veli ve Mevlana ile sınırlandırılacağı belirtilmiştir. Ülkemizde yaşayan Sünni ve Alevi kesimlerce kabul görmüş şahsiyetler üzerinde yoğunlaşarak işleneceği de varsayıldığında özellikle Alevi vatandaşlarımızın bu durumdan memnun olmasını beklemek gerekir. Fakat 2000 yılı öncesindeki programda da yukarıda adı geçen şahsiyetlerin bir kısmının yer aldığı benzer bir ünitenin varlığı hatırlandığında, eğer yapılmak istenen kendilerini Alevi olarak isimlendiren vatandaşlarımızı memnun etmek ise bunu ortak birkaç önemli kişiden bahsederek yapmak pek sonuç getirici bir adım olarak görünmemektedir. Çünkü bu tür konular tarihe ağırlık verilerek işlendiğinde öğrencilerin ilgisini çekmemektedir. Önemli olan herkesin kendisini olduğu gibi ifade imkânı verecek konuların seçilmesi ve ortamların oluşturulabilmesidir. Diğer taraftan ünitenin adının, ülkedeki tüm Müslümanları, hatta farklı dinlerden olanları da kapsayacak şekilde nasıl ifade edilebileceği üzerinde de düşünmek gerekir.

Herhangi bir öğrenme alanında yer alan bir ünitenin kazanımları, yapılabilecek etkinliklerin neler olabileceği konusunda örnekler ve süreç boyunca nelere dikkat edileceği, konuların sınırlarının neler olması gerektiği hakkındaki bilgiler tablolar hâlinde topluca verilmiştir. Bunlarla birlikte kazanımların dersin kendi içinde ve ara disiplinlerle nasıl ilişkilendirileceği, diğer derslerle hangi bakımlardan bağlantı kurulabileceği, okul içi ve dışında yapılabilecek etkinlikler şeklindeki bir takım bilgilerin de topluca verilmiş olması önemli bir yeniliktir ve öğretmenler için yol gösterici bir rol oynayacaktır.

İçerik konusunda son olarak öğrencilerden sure ve duaları ezbere okumaları ve anlamlarını söylemelerinin beklenmesinin, inanca dayalı bir yaklaşımın benimsendiği görüntüsünü kuvvetlendirdiğini ve bunu programın iddiaları açısından bir çelişki oluşturduğunu belirtmeliyiz.

3.3. Öğrenme Durumları

Araştırma, sorgulama, eleştirel düşünme, problem çözme yeterliğine sahip olma, zor anlarda isabetli kararlar alıp bunları uygulayabilme, yaratıcı

düşünebilme, işbirliğine yatkın olma, kendi kendini yönetebilme ve demokrasiyi özümseyebilme, öğrenmeyi öğrenmiş ve bunu hayat boyu sürecek bir alışkanlık haline getirebilmiş olma günümüz insanından beklenen önemli niteliklerdendir. Bu niteliklerin kazanılması için ise okulun geleneksel rollerinin değişmesi gerekmektedir. Çünkü insanların kendisinden beklenen bu tür beceri ve niteliklerini gelişmesi ancak buna uygun eğitim anlayışına sahip olmak ve öğrenme durumlarını bu anlayış doğrultusunda oluşturabilmekle mümkün olacaktır.

Bilindiği gibi öğrenme durumları, öğrencinin belirlenen hedeflerde ifade edilen kazanımları elde edebilmesi için oluşturulan muhtemel öğrenme yaşantıları anlamına gelmektedir.³¹ Bireyin eğitim ortamında yaşadığı etkileşim beklenen niteliklerin kazanılmasında önemli rol oynar. Bu nedenle öğrenme durumlarının yahut öğretim hizmetlerinin niteliği öğrenci başarısı açısından önemlidir. Olumlu öğrenme şartları oluşturulduğunda öğrencilerin başarısı belirgin bir şekilde artırılabilir.³² Öğretime başlamadan önce fizikî çevrenin, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına uygun içeriğin, uygun yöntem, araç ve gereçlerin, materyallerin hazırlanması vb. hususların düzenlenmesi başarının artırılmasında önemli bir rol oynar.³³ Yine bilindiği gibi öğrenci merkezlik, öğrencinin bireysel farklılıklarının dikkate alınarak öğrenme sürecine aktif olarak katılmasının sağlanmasıdır. Onun öğrenme sürecine aktif bir şekilde katılması ise, sürecin sorumluluğunu üstlenmesi, bu süreçle ilgili çeşitli kararlar alması ve oluşturulan öğrenme-öğretme durumlarıyla zihinsel yeteneklerini en üst seviyede kullanmasıdır.³⁴ Bu nedenle çağdaş program geliştirme çalışmalarında sadece derslerin ve kredilerinin neler olacağını belirlenmesi yeterli görülmemekte, programın nasıl uygulamaya aktarılacağı, yani amaçların gerçekleştirilebilmesi için hangi öğrenme durumlarının oluşturması gerektiği üzerinde önemle durulmaktadır.

İlköğretim DKAB dersi programında üzerinde durulan bir diğer konu da belirlenen amaçların kazanımlara dönüşmesi için öğrenme durumlarının nasıl oluşturulacağı, yani öğrenme ve öğretme süreçleri denilen uygulama esnasında nelere dikkat edileceği meselesidir. Bu konunun üzerinde durulmasının sebebi, çağdaş gelişmeler doğrultusunda eğitim bilimi alanında gerçekleşen yenilik ve

---

³¹ Demirel, *age*, s. 135; Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Yelken Tepe Yayınları, Ankara 1979, s. 85.

³² Benjamin S. Bloom, *İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme*, Çeviri: Durmuş Ali Özçelik, ME Basımevi, İstanbul 1995, s. 166-167.

³³ Aytakin İşman ve Ahmet Eskicumalı, *Eğitimde Planlama ve Değerlendirme*, Değişim Yayınları, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, İstanbul 2003, s. 67; Kâmuran Çilenti, *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*, Geliştirilmiş Üçüncü Baskı, Ankara 1988, s. 40.

³⁴ Kamile Ün Açıköz, *Aktif Öğrenme*, Biliş Yayınları, Dokuzuncu Baskı, İzmir 2007, s. 17.

değişikliklerin bu derse nasıl aktarılabilceği hakkında öğretmenlere rehberlik edebilmek, nasıl bir yaklaşıma sahip olmak gerektiği hususunda yardımcı olabilmektir. Programın sonunda örnek işleyişlerin de verilmiş olması öğrenme durumlarının oluşturulması bakımından önemli bir kolaylıktır.

İlköğretim DKAB dersi programının geliştirilmesi esnasında temel alındığı belirtilen ilkelerin ve ülkemiz insanlarında bulunması gerektiği düşünülen özelliklerin yukarıda sözü edilen temel niteliklerle uygunluk gösterdiği açıktır. Dolayısıyla diğer derslerde olduğu gibi bu derslerde de oluşturulan öğrenme durumlarının bir taraftan amaçların kazanıma dönüşmesini sağlarken diğer taraftan günümüz insanının taşıması gereken genel niteliklerin kazanılması ve geliştirilmesine yardımcı olması beklenmektedir. Öğrenci merkezli olarak nitelendirilen, farklı birçok yöntem ve tekniğin bir arada ve birbirini destekler nitelikte kullanılmasını zorunlu kılan bir anlayışla, sadece ürüne ve sonuca odaklanmaktan vazgeçilerek öğrencinin sürecin içerisinde aktif bir şekilde öğrendiklerini yapılandırabilmesi mümkün hale getirilmek istenmektedir. Dersin başarı şansı ve beklenen niteliklerin kazanılması ihtimali, teknolojinin ve görsel malzemelerin kullanılabilceği, yapılan etkinliklerde öğrencinin bizzat yer almasının sağlanabilceği, öğretmenlerin de davranışlarıyla bu sürecin işlemesine katkıda bulunabildikleri ve geliştirilecek davranışlar konusunda öğrencilerine model olabildikleri ölçüde artacaktır.

Sözü edilen çağdaş eğitimsel özelliklerin kazanılabilmesi ve ilköğretim DKAB dersinin amaçlarının gerçekleşebilmesi için öğrenme durumlarının nasıl oluşturulacağı ve sınıf içi etkinlikler uygulanırken nelere dikkat edileceği programda maddeler halinde sıralanmıştır. Bu maddelerde öğretmenin bu süreçte nasıl bir rol oynayacağını, dolayısıyla değişen rolünü görmek mümkündür.³⁵ Programın sonunda kavram ve değer öğretimiyle ilgili olarak verilen bilgilerin ve örneklerin de oldukça faydalı olacağı muhakkaktır.

3.4. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Ölçme ve Değerlendirme

Geleneksel sınıf ortamında öğretmenler, ağırlıklı olarak kaynak ve bilgiyi aktaran konumunda olduğu için seçtikleri yöntemler daha çok sözel-dilsel ve matematiksel-mantıksal zekâya yönelik bir takım etkinlikleri içermekte, çok az da olsa görsel-mekânsal zekâ işlerlik kazanabilmektedir. İletişim de buna bağlı olarak genellikle tek yönlü bir şekilde işlemektedir. Sonuçta öğrencilerde genellikle bilişsel alanın alt basamaklarına ait öğrenmeler, nadiren sosyal öğrenme ve model almayla oluşan duygu ve tutum değişiklikleri gerçekleşmekte, programda yer aldığı ölçüde bazı beceriler kazanılmaktadır. Buna bağlı olarak da öğrencilerin bilişsel düzeyleri ve ağırlıklı olarak bu alanın en alt seviyesindeki öğrenmelerin/ezberlerin gerçekleşip gerçekleşmediği ölçülmekte, yani

³⁵ *İlköğretim DKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, s. 23-27.

ürün/sonuç değerlendirmesi yapılmaktadır. Sonuca odaklanınca da buraya nasıl varıldığına pek dikkat edilmediğinden ya da bunun pek önemi olmadığından ve çoğu zaman dışsal bir motivasyon etkili olduğundan öğrenmelerin kalıcı hâle gelerek davranışa dönüşmesi pek mümkün olmamaktadır. Öğrencilerin farklı zekâlarını gözleme ve geliştirme imkânı veren, programın önemli bir kısmını oluşturan duyuşsal davranışların ölçülmesini sağlayan sürece ve performansa dönük ölçme ve değerlendirmeler çok az yapılabilmektedir.

Aktif bir öğrenme süreci ilköğretim DKAB derslerinde de önemli olduğuna göre buna yönelik oluşturulan öğrenme durumları ile farklı zekâlara işlerlik kazandırmak gerekir. Bir taraftan bilişsel alanda öğrencinin kendini geliştirmesi sağlanırken diğer taraftan eğitimde çok daha önemli olan duyuşsal alan da ihmal edilmemeli, öğrencilerin değerlendirilmeleri farklı zekâların gelişebileceği bir şekle dönüştürülmelidir. İşte bunun için öğretmenler programın sonunda alternatif ölçme ve değerlendirmelerden de haberdar edilerek klasik sınavların yanı sıra süreci dikkate alan performans değerlendirmeleri, akran değerlendirmeleri, ürün dosyaları ve projelerle öğrencilerin başarılarını nasıl ölçüp değerlendirebilecekleri konusunda bilgilendirilmiş, örneklerle aydınlatılmaya çalışılmışlardır.³⁶ Yapılandırmacı anlayışa uygun bu tür bir ölçme ve değerlendirme yaklaşımının benimsenmiş olması ve bu konuda öğretmene yardımcı olacak bilgileri içermesi bakımından programın oldukça önemli bir yenilik getirdiğini söylemek gerekir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Okul programlarında zorunlu hâle getirildiği 1982'den bu yana ilk büyük değişikliği 2000 yılında yaşamış olan ilköğretim DKAB dersinin programında yapılan son değişiklikler ve ortaya çıkan gelişmelere göre bu ders, çağın değişen şartlarına ve öğrenme alanında ortaya çıkan yeniliklere uyum sağlama konusunda oldukça gayretli ve başarılı görünmektedir. Elbette bu dersin birçok bakımdan ülkemiz insanlarını ilgilendirdiği bir gerçektir ve bu nedenle de ders konusunda atılan herhangi bir adım mutlaka bir karşılık bulmaktadır.

İlköğretim programına ve ondan birkaç yıl önce geliştirilen ortaöğretim programına bakarak dersin toplumdaki farklılıkların, çeşitliliğin, kültür zenginliğinin dikkate alınmaya başladığını, en azından felsefe olarak bu çoğulculuğun farkına varmaya başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Önemli olan bundan sonra yapılandırmacı anlayışın doğasında var olan değişimin devam etmesi sağlanarak program geliştirme çalışmalarının, yapılabilecek farklı değerlendirme çalışmalarından elde edilen verilerle devam ettirilmesidir.

³⁶ İlköğretim DKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu, s. 208-229.

Belki de bu noktada asıl verilmesi gereken karar, dersin, adında belirtildiği gibi farklı dinden olanlar da dâhil herkese hitap eden zorunlu bir ders mi, yoksa inanç temelli ve doktrine ederek bir inancın müminlerini yetiştirmeyi öngören bir ders mi olduğudur. Çünkü bunun cevabı samimi bir şekilde bilimsel veriler, ilahiyat alanının verileri ve toplumsal şartlardan yola çıkılarak verilemediği sürece tartışmalar devam edecek ve ders de öğrencilerin hayatına kendinden beklenen gerçek katkıyı tam anlamıyla sunma imkânına kavuşamayacaktır.

Programın kullandığı terminoloji ve tavsiye ettiği yöntemler itibariyle davranışçılıktan önemli ölçüde uzaklaştığı, fakat yer yer öğrenci merkezlilik ve dolayısıyla yapılandırmacılıktan çok öğretmen ve konu merkezli izler taşıdığı görülmektedir. Kimi zaman öğretmenlerin yönlendirmeden de öteye geçerek bazı şeyleri “*kavratması, öğretmesi*” beklenmekte, kimi zaman da bir kısım konuların öğretilmeye çalışıldığı anlatım ve aktarmaya dayalı bir anlayışla karşılaşılmaktadır.

Program genel olarak bakıldığında, bir öncekinde de yaklaşım olarak ipuçları görülen, ortaöğretim programında ise bazı konuların ilâvesiyle somutlaştırılmaya çalışılan çok kültürlü ve çoğulcu anlayışları devam ettirmeye çalışmış, fakat bunu henüz tam anlamıyla başaramamış görünmektedir. Bir başka ifadeyle program bir inanca dayalı olarak mezheplerüstü özelliğini devam ettirmiş, fakat İslâm dini içerisindeki farklı anlayış ve kültürlerin içeriğe istenilen seviyede dâhil edilmesi mümkün olmamıştır.

Programda öğrenme alanlarının etrafında içeriğin dağıtılarak, bunların öğrencilerin geliştirilmesi gereken temel becerileri, kazanımlar, kavramlar ve değerler, diğer dersler, ara disiplinler ve nihayet dersin diğer kazanımlarıyla kendi içerisinde ilişkilendirilerek bir bütün halinde verilmiş olması önemli bir yenilik olmuştur.

Çalışmanın sonuçlarına bağlı olarak şu öneriler yapılabilir:

İnanç ve ibadetlerle ilgili üniteler, konular genel bir problemten yola çıkılarak başlatılıp daha sonra İslâm dininin konusu olarak ele alınabilir. Böylece diğer dinlerin de kısmen öğretimi yapılarak empati ve hoşgörü gibi becerilerin gelişmesine katkı sağlamakla birlikte öğrenci için kendi dinini öğrenmenin anlamlı bir hâl alması sağlanabilir. Bunu dinleri karşılaştırmalı olarak ele almak, incelemek ve bunu yaparken de fenomenolojik bir yaklaşım sergilemek şeklinde anlamamalıdır. Mesela, hac konusu işlenirken dinlerde –en azından İbrahimî dinlerde- hac konusu ele alınarak başlanabilir. Bu durum benzerlik ve farklılıkların görülmesini, aynı zamanda olgunun evrenselliğine de vurgu yapılmasını kolaylaştırabilir.

İbadet, namaz, oruç konuları da benzer şekillerde diğer dinler ve inançların uygulama örneklerinden yola çıkılarak işlenebilir. Bu aynı zamanda bu

tür uygulamaların farklı da olsa tüm insanlığın yöneliş ve alışkanlıkları arasındaki benzer uygulamaların insanların ortak bir yönelişi olduğunu görülmesi açısından olduğu kadar, kendi dışındakilere hoşgörüyü yaklaşmayı geliştirmek bakımından da önemlidir.

Sure ve duaların ezbere okunmasını istemek yerine bunları öğrenmek isteyenlerin kendi tercihleriyle buna yönelmelerini ve gerçekten doğru bir şekilde öğrenmek isteyenlere “Yaz Kur’an Kursları” gibi yolları önermek daha doğru olabilir. Çünkü haftada iki saatlik bir derste bunları gerçekten inanan bir Müslüman’ın namaz kılarken ya da ihtiyaç duyduğu bir sırada bunları okumak istediğinde usulüne uygun olarak öğrenmesini sağlamak oldukça zor görünmektedir. Ayrıca bu durumun aynı zamanda istemeyenlere zorla öğretmek dinin zorla benimsettirilmeye çalışıldığı şeklindeki itirazlara haklılık kazandırdığı da unutulmamalıdır.

Programın yapılandırmacı anlayışa uygun hâle getirilmesi çalışmalarından sonra felsefesi, yapısı ve uygulaması konusunda tekrar bir öğretmen eğitimi ihtiyaç duyulacağı açıktır. Fakat bu tür hizmet içi eğitimi programlarının da yapılandırmacı anlayışın ruhuna uygun hâle getirilmesinin gerekliliği de bir gerçektir. Çünkü öğrenenin, bilgileri çevreyle etkileşimle kendisinin yapılandığı gibi bir öğrenme anlayışına sahip bir yaklaşımın öğretmenlere geleneksel yollarla, onları büyük salonlarda toplayıp anlatmaya çalışarak başarılması da pek mümkün görünmemektedir.

Bu yüzden öğretmenleri bir taraftan hizmet içi eğitim programları ile yetiştirirken, bir taraftan da öğretmen yetiştirme alanında bir takım çalışmalara ihtiyaç vardır. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenlerinin yapılandırmacı öğrenme ortamlarında bu tür uygulamalardan geçerek yetişmesini sağlayacak şekilde, öğretmen yetiştiren kurum programlarının da geliştirilmesi çalışmalarının başlatılması gerekir.

Bütün bunlardan sonra şöyle bir tespit ve temenni ile konuyu sonuçlandırabiliriz:

Milli eğitimin genel amaçlarında ifadesini bulan “*iyi insan yetiştirmek*” ilkesi okulun önemli görevleri arasında yer almaktadır. İnsanın inanç boyutunun eğitim-öğretim faaliyetlerinde ihmal edilmemesi yoluyla bunun gerçekleşmesine katkı yapmak mümkündür. Bu yapılırken tercihlerine müdahale etmeden öğrencileri din alanında bilgiyle buluşturmak, eleştirel bir bakış açısı kazandırmak, günlük hayatta yaşadıkları problemlerinin çözümünde dinden ve DKAB dersinden öğrendiklerinden yararlanabilir hale gelmelerine yardımcı olmak önemlidir.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, K., *Aktif Öğrenme*, Biliş Yayınları, Dokuzuncu Baskı, İzmir 2007
- ALTAŞ, N., “Türkiye’de Zorunlu Din Öğretimini Yapılandıran Süreç, Hedefler ve Yeni Yöntem Arayışları (1980-2001)”, *Dini Araştırmalar*, Cilt 4, Sayı: 12, Ocak-Nisan 2002, ss. 145-168, Ankara
- AYDIN, M. Z. “Okulda Din Dersi Tartışmaları (Türkiye’de Din Dersinin Tarihi, Teorik Yapısı, Bazı Ülkelerle Karşılaştırması)”, *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/2-2007, ss. 7-51, Sivas 2007
- BİLGİN, B., “1980 Sonrası Türkiye’de Din Öğretimi Program Anlayışları”, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışlar (Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, 28-30 Mart 2001 İstanbul)*, ME Basımevi, ss. 671-693, Ankara 2003
- BLOOM, B., *İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme*, Çeviri: Durmuş Ali Özçelik, ME Basımevi, İstanbul 1995
- BULUT, Z., “Yeni Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretim Programının Kuramsal Temelleri ve Program İçeriğinin Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi: Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefî Boyutu (Bildiriler ve Tartışmalar 6-8 Mart 2009 Ankara)*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları: 44, ss. 718-736, Ankara 2010
- ÇELEBİ, E., “Küreselleşme Ekseninde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programının Din Felsefesi Açısından Analizi”, *Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi: Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefî Boyutu (Bildiriler ve Tartışmalar 6-8 Mart 2009 Ankara)*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları: 44, ss. 282-288, Ankara 2010
- ÇİLENTİ, K., *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*, Geliştirilmiş Üçüncü Baskı, Ankara 1988
- DEMİREL, Ö., *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*, Sekizinci Baskı, Pegem A Yayınları, Ankara 2005
- DOĞAN, R., “1980’e Kadar Türkiye’de Din Öğretimi Program Anlayışları”, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışlar (Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, 28-30 Mart 2001 İstanbul)*, ME Basımevi, ss. 611-646, Ankara 2003
- ER, H., “İlköğretim Okullarında “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” Dersleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2002, Sayı: 9, ss. 255-266, İstanbul
- ERTÜRK, S., *Eğitimde Program Geliştirme*, Yelkentepe Yayınları, Ankara 1979
- HULL, J., “Demokratik Çoğulcu Toplumlarda Din Eğitimi Üzerine Genel Değerlendirmeler” Çeviri: Didem Namsan, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışlar (Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, 28-30 Mart 2001 İstanbul)*, ME Basımevi, ss. 43-51, Ankara 2003

- İŞMAN, A-A. ESKİCUMALI, *Eğitimde Planlama ve Değerlendirme*, Değişim Yayınları, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, İstanbul 2003
- JACKSON, R., *Din Eğitimi: Yorumlayıcı Bir Yaklaşım*, Çeviri: Üzeyir Ok-M. Ali Özkan, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2005
- KAYMAKCAN, R., “Yeni Anayasa Taslağı Üzerine Değerlendirmeler: Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Zorunlu Olarak Kalmalı”, *DEM Dergi*, Yıl 1, Sayı 2, ss.54-59, İstanbul 2007
- KAYMAKCAN, R., “AİHM Din Dersi Kararı Nasıl Anlaşılmalı?” *DEM Dergi*, Yıl 1, Sayı 2, ss. 60-62, İstanbul 2007
- KAYMAKCAN, R., “Danıştay Din Dersi Konusunda Niçin Görüş Değiştirdi?” *Zaman Online*, 06.03.2008
- KAYMAKCAN, R., “Yeni Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretim Programı İnceleme ve Değerlendirme Raporu”, *Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi (ERG)*, İstanbul 2007
- KAYMAKCAN, R., Türkiye’de Din Eğitiminde Çoğulculuk ve Yapılandırıcılık: Yeni Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Programı Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 7 (1) Ocak 2007, ss. 177-210
- KİRCHENAMT Der Evangelischen Kirche İn Deutschland, *Religion in der Grundschule, Eine Stellungnahme des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland*, Hannover 2000
- MEB *Tebliğler Dergisi*, Sayı: 2517, Ekim 2000
- OKÇU, D., “Türk Eğitim Sisteminde Din Öğretiminin Zorunluluğu Sorunu”, *Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi: Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefî Boyutu (Bildiriler ve Tartışmalar 6-8 Mart 2009 Ankara)*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları: 44, ss. 213-224, Ankara 2010
- SABANCI ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM REFORMU GİRİŞİMİ (ERG), *Türkiye’de Din ve Eğitim: Değişim İhtiyacı*, İstanbul 2005
- SCHWEITZER, F., *Die Suche nach eigenem Glauben (Einführung in die Religionspädagogik des Jugendalters)*, Chr. Kaiser, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 1996
- SELÇUK, M., “Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, ME Basımevi, İstanbul 2000
- T.C. MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, *İlköğretim DKAB Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, ME Basımevi, Ankara 2006
- T.C. MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, *Ortaöğretim DKAB Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı*, ME Basımevi, Ankara 2005
- TOSUN, C., “2000’li Yıllarda Türkiye’de Din Eğitimi: Bugünden Geleceğe”, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışlar (Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, 28-30 Mart 2001 İstanbul)*, ME Basımevi, ss. 753-767, Ankara 2003.